

Xorijiy investitsiyalarni nazariy asoslari va hozirgi vaqtdagi ahamiyati

Tolibjonov Xurshidbek, Xalqaro Nordik universiteti

Magistratura fakulteti Dekan o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy investitsiyalarning nazariy asoslari va ularning hozirgi davrdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Xorijiy investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri bo'lib, ishlab chiqarish hajmini oshirish, ilg'or texnologiyalarni joriy etish va xalqaro bozorlarni kengaytirishda asosiy rol o'ynaydi. Maqolada xorijiy investitsiyalarning turlari, ularni jalb qilishning asosiy usullari hamda investitsiya jarayonining iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlashdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida xorijiy investitsiyalarning mintaqaviy va milliy iqtisodiyotlarga ta'siri ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xorijiy investitsiyalar, investitsiya nazariyasi, global iqtisodiyot, iqtisodiy rivojlanish, raqobatbardoshlik, texnologik innovatsiyalar, investitsion siyosat.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar nazariyalarini ishlab chiqish va ularni ilmiy tadqiqotlarning alohida yo'nalishi bo'yicha joylashtirish dunyoda FDI qiymatining tizimli ravishda ortib borayotganidan dalolat beradi. Ushbu sohadagi ilmiy izlanishlarga qiziqish shundan iboratki, ularni amaliy amalga oshirish (masalan, investitsiyalarni qabul qiluvchi mamlakatlarning milliy hukumatlariga, biznes vakillariga, hududlar ma'muriyatlariga tavsiyalar shaklida) bugungi kunda juda muhim ahamiyatga ega.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar firma tomonidan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni amalga oshirish omillari bo'lgan yakuniy elementlar to'plamidan iborat munosabatlar tizimi sifatida integratsiyalashgan FDI modeli doirasida tadqiq qilinadi. Ushbu FDI modeli to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar fenomenini tadqiq qilishning mumkin bo'lgan modellaridan biri sifatida taklif etiladi.

Konseptual integratsiyalashgan FDI modeli doirasida olib borilgan tadqiqotlar turli darajadagi tadqiqot darajalarida amalga oshirilishi mumkin va foydalanilgan omillar yoki yozuvning funksional shaklida dalillar to'plami bilan belgilanishi mumkin. Shu sababli, tadqiqotning mavjud algoritmlarini qabul qiluvchi mamlakatda va davlat

chegaralaridan tashqarida rivojlangan sharoitlarni hisobga olgan holda takomillashtirish zarur.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar xalqaro biznes va jahon iqtisodiyotining muhim qismidir. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar bilan shug'ullanadigan kompaniyalar yangi bozorlarni kengaytirishlari mumkin; ishlab chiqarish quvvatlarini milliy chegaralardan o'tkazish; va yanada ilg'or texnologiyalar, mahsulotlar, ko'nikmalar va moliyalashtirish usullarini ta'minlash. Xorijiy kompaniyalar mezbon mamlakatlar va ularning ichki iqtisodiga kapital, yangilangan texnologiyalar, takomillashtirilgan va samarali ishlab chiqarish jarayonlari, tashkiliy imkoniyatlar, boshqaruv qobiliyatlari, bozor tarmoqlari, yaxshilangan ish istiqbollari va bandlik ko'nikmalarini, raqobatbardosh mahsulotlarga kirishni ta'minlashi mumkin¹. Rivojlanayotgan mamlakatlarga to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar oqimi global kapital oqimining boshqa tarkibiy qismlariga qaraganda tezroq tiklandi va yalpi asosiy kapital shakllanishining taxminan 10 foizini tashkil etgan holda yuqoriligicha qolmoqda².

Jahon Savdo Tashkilotining (JST) savdo va investitsiyalar bo'yicha hisobotida to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning quyidagi ta'riflari keltirilgan:

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar bir mamlakatda (uy mamlakatda) joylashgan investor ushbu aktivni boshqarish niyatida boshqa mamlakatda (qabul qiluvchi mamlakat) aktiv sotib olganida yuzaga keladi. Boshqaruv o'lchovi - bu to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni xorijiy aksiyalarga, obligatsiyalarga va boshqa moliyaviy vositalarga portfel investitsiyalaridan ajratib turadigan narsadir. Aksariyat hollarda investor ham, u xorijda boshqarayotgan aktiv ham biznes firmalaridir. Bunday hollarda investor odatda "bosh kompaniya" deb ataladi va aktiv "filial" yoki "sho'ba korxonasi" deb ataladi.

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni investor (manba mamlakat) nuqtai nazaridan va qabul qiluvchi mamlakat nuqtai nazaridan tasniflash mumkin. Investor nuqtai nazaridan, gorizontal FDI, vertikal FDI va konglomerat FDI o'rtasida farq qiladi. Gorizontal to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar o'z mamlakatidagi kabi chet elda (qabul

¹ http://www.going-global.com/articles/understanding_foreign_direct_investment.htm

² UNCTADstat. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar: ichki va tashqi oqimlar va aktsiyalar, yillik hisobot. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx ReportId=96740>

qiluvchi davlatda) bir xil yoki o'xshash turdagi tovarlarni ishlab chiqarish uchun gorizontol kengaytirish maqsadida amalga oshiriladi. Demak, mahsulotni differentsiallashtirish gorizontol to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar uchun bozor tuzilishining muhim elementidir. Umuman olganda, gorizontol to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar patentlar yoki tabaqalashirilgan mahsulotlar kabi ma'lum monopolistik yoki oligopolistik afzalliklardan to'liqroq foydalanish uchun amalga oshiriladi, ayniqsa, agar mamlakatda kengayish monopoliyaga qarshi qonunlarni buzsa. Vertikal to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, aksincha, xomashyodan foydalanish (orqaga vertikal FDI) yoki tarqatish shahobchalarini sotib olish orqali iste'molchilarga yaqinroq bo'lish uchun (oldinga vertikal FDI) amalga oshiriladi.

Masalan, uzoq vaqt davomida Amerika avtomobil ishlab chiqaruvchilari o'z mahsulotlarini Yaponiyada sotishda qiynalardi, chunki ko'pchilik yapon avtomobil sotuvchilari yapon avtomobil ishlab chiqaruvchilari bilan yaqin biznes aloqalariga ega, shuning uchun ular xorijiy avtomobillarni reklama qilishni istamaydilar. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun amerikalik avtodilerlar o'z mahsulotlarini sotish uchun Yaponiyada o'zlarining dilerlik tarmoqlarini yaratish kampaniyasini boshladilar.

Mahsulotning hayot aylanishi nazariyasi. 1966 yilda S.Vernon³ tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariya ikkinchi jahon urushidan keyin Amerika firmalarining G'arbiy Yevropada qayta ishlash sanoatiga kiritgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ayrim turlarini tushuntirish uchun ishlatilgan.

S.Vernonning fikricha, ishlab chiqarish muddatining to'rt bosqichi mavjud: innovatsiya, o'sish, etuklik va tanazzul. Birinchi bosqichda AQShning transmilliy korporatsiyalari ichki iste'mol uchun yangi innovatsion mahsulotlar va tashqi bozorlarga xizmat ko'rsatish uchun eksport ortiqcha mahsulotini yaratadilar. Ushbu nazariyaga ko'ra, Ikkinchi jahon urushidan keyin Evropada AQShda ishlab chiqarilgan tovarlarga talab oshdi. Shuning uchun Amerika firmalari ishlab chiqarish texnologiyasida xalqaro raqobatchilardan ustunlikka ega bo'lgan holda mahsulot eksport qila boshladilar.

³ Vernon R. A hypothesis of a grocery cycle in new international an environment.
www.seinstitute.ru/Files/Veh6-32_Vernon.pdf

Nomukammal kapital bozorlarida valyuta kursi nazariyasi. Bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar tabiatini tushuntiruvchi yana bir nazariyadir. Dastlab valyuta riski xalqaro savdo nuqtai nazaridan ko‘rib chiqildi. T. Itagaki va D. Kushman noaniqlik ta‘sirini FDI omili sifatida tahlil qildilar. D.Kushman empirik tahlilda ko‘rsatadiki, dollar kursining oshishi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirdi, valyuta kursining oshishi esa Amerika FDIni pasaytirdi. Dollar kursining oshishi AQShga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmining 25 foizga qisqarishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Xurshidbek, T., Shaxzodbek, Y., & Gulginaxon, A. (2022). **MARKETINGNI O‘ZGARISHIDA IJTIMOY TARMOQLAR VA INTERNETNI O‘RNI.** *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 4), 127-129.
2. KHurshidbek, T., Shakhzodbek, Y., & Shoxruxmirzo, A. (2022). **PLATFORM COMPETITION IN BANKING.** *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 1(1), 43-46.
3. Xurshidbek, T., Shaxzodbek, Y., & Shoxruxmirzo, A. (2022). **TA‘LIM SOHASINI MULTIMEDIA MAXSULOTLARI VA AXBOROT BILAN TA‘MINLASHDA AXBOROT XAVFSIZLIGI CHORALARI.** *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(4), 27-30.
4. Shakhzodbek, E., KHurshidbek, T., & Shoxruxmirzo, A. (2022). **From bank to fintech and the power of network effects.** *Boshqaruv Va Etika Qoidalari Onlayn Ilmiy Jurnali*, 14-16.
5. Shakhzodbek, E., KHurshidbek, T., & Shoxruxmirzo, A. (2022). **INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF DISTANCE LEARNING.** *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 453-454.
6. Shakhzodbek, E., KHurshidbek, T., & Shoxruxmirzo, A. (2022). **INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF DISTANCE LEARNING.** *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 453-454.
7. Xurshidbek T. **MAMLAKATLAR XORIJIY TOG ‘RIDAN TO ‘G ‘RI INVESTITSIYALARNI JALB QILISHIGA TA ‘SIR KO ‘RSATUVCHI OMILLAR TAHLILI** //International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 13-23.

8. Tolibjonov X. MAMLAKATLAR XORIJIY TOG ‘RIDAN TO ‘G ‘RI INVESTITSIYALARNI JALB QILISHIGA TA ‘SIR KO ‘RSATUVCHI OMILLAR TAHLILI //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 26. – С. 134-143.
9. Tolibjonov, X. OPEN BANKING: HOW PLATFORMS AND THE API ECONOMY CHANGE COMPETITION IN FINANCIAL SERVICES. *Scienceweb academic papers collection.*–2022.
10. Rahmonov, N. X. Tolibjonov. Raqamli iqtisodiyot va Sanoat 4.0 da ilg’or davlatlar.“O’zbekiston umidli yoshlari” konfirensiya. 2021.2-mart. 2. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy sayti. [http. www stat. uz.](http://www.stat.uz)
11. KHurshidbek, T., Shakhzodbek, Y., & Shoxruxmirzo, A. (2022). BASIC REQUIREMENTS FOR DIGITAL BANK: BANKING PERSPECTIVE. *Results of National Scientific Research International Journal*, 1, 2.
12. Xurshidbek, T., Yetmishboyev, Y., & Shoxruxmirzo, A. (2022). ECONOMIC FRICTIONS AND FORCES IN FINANCIAL SERVICES. *INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE*, 1, 62-66.
13. Tolibjonov, X., & Nofilologik oliy o’quv, K. Z. (2022). yurtlarida kasbga yo’naltirilgan xorijiy tillarni o’qitishda kasbiy ko’nikma va malakalarni rivojlantirish yo’llari. *Архив научных исследований*, 2, 1.
14. Tolibjonov, X., Yetmishboyev, S., & Azamov, S. (2022). MARKAZIY BANK RAQAMLI VALYUTASI VA KRIPTOVALYUTALAR. *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук*, 2(5), 178-180.
15. Shakhzodbek, E., KHurshidbek, T., & Shoxruxmirzo, A. (2022). THE FUTURE OF THE FINANCIAL SERVICES PLATFORM. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 151-153.
16. KHurshidbek, T., Shakhzodbek, Y., & Shoxruxmirzo, A. (2022). SHAPING ECOSYSTEMS AND BEYOND BANKS. *Results of National Scientific Research.*– 2022.
17. Xurshidjon, T., & Ravshan o’g’li, R. S. (2023). MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING RIVOJLANISHI ORQALI BANKLARNING TRANSFORMATSION SALOHİYATIGA TA’SIRI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 111-116.